

באורים

כאן מוסיף החבר משמעות נוספת להקבלה בין המקדש ובין האדם. המקדש הוא לוח הבקרה של העולם כולו. מקור חיי הרוח - החכמה, ומקור חיי החומר - הפרנסה. בעבודת המקדש אין פניות זרות, אינטרסים או אנוכיות; הכול טהור ונקי, ונעשה לשם שמים. האצילות הזו, שנמצאת במעגל הפנימי ביותר של העולם שלנו, מקרינה ומשפיעה על המעגלים שסביבה, כדי שגם החכמה והפרנסה של האדם הפרטי ישמשו אותו, כחוליה נוספת בשרשרת היהודית, לתיקון העולם, ולא למטרות נפסדות. בדומה לאדם, גם במקדש קיים דירוג והבחנה בין החלקים הגסים לעדינים יותר, גם בכלים וגם בעובדים. החבר מוסיף בסיום ההסבר המופלא הסתייגות. נתינת טעם למצוות התורה, על פי שכלנו האנושי, הוא בדיעבד ולא לכתחילה. המאמין התמים עדיף על החוקר בשכלו. כאן צריך להבדיל בין לימוד אמונה לבין הבנת טעמי מצוות. כל עניינו של ספר הכוזרי הוא הסברה והבנה מעמיקה של יסודות התורה ושורשי האמונה, ובזה החבר בוודאי לא רואה שום פגם. הלימוד הזה מכוון לשאלת ה'מה'. המטרה היא הבנת המשמעות והתוכן של האמונה בה', סגולת ישראל וקיום התורה. בטעמי המצוות, לעומת זאת, הלימוד חותר להבין 'למה'. אנו מנסים להתחקות אחר רצון הבורא ולהכיל אותו בשכל האנושי, ובזה מטיל החבר טעם לפגם. בוודאי שישנה חכמה רבה ועמוקה במצוות, אך דווקא מהטעם הזה לא ראוי לגמד ולצמצם אותה כפי יכולת הקליטה שלנו. רק במקרה שהיציבות הרוחנית של האדם מתערערת, טוב וצריך לעסוק בטעמי המצוות כ'קורש הצלה' ושיקום של האמונה.

הרחבות

1. העיסוק בטעמי המצוות

ריה"ל נותן פה טעם לכל פרטי עבודת המקדש. אולם, ישנה מחלוקת עקרונית לגבי העיסוק בשאלת טעמי המצוות. האם ראוי בכלל לעסוק בכך? בסיס המחלוקת הוא בגמרא בסנהדרין [דף כא], שם ר' שמעון, "דריש טעמא דקרא", ור' יהודה, "לא דריש טעמא דקרא". מחלוקת זו ממשכה גם בדורות הבאים, כאשר ישנם ראשונים הסוברים כרמב"ן [דברים כב, ו] שיש לתת טעם לכל מצווה, ומצווה שאיננו מוצאים טעמה, הרי זה בגלל עיוורון שכלנו. וישנם ראשונים הסוברים שאין משגיחים בטעמים הללו, "וברוך היודע טעם גזרותיו" [למשל הרשב"א, שו"ת הרשב"א, חלק ד', סימן רנג].

הרצון ליישב בין שתי הגישות הללו הביא רבים מחכמינו לחלק בין סוגי המצוות. ישנם מצוות שמעיות, חוקים שאותם אנו לא מבינים, כגון: פרה אדומה. וישנם מצוות שכליות, אלו המשפטים, שאותם אנו יכולים להבין בעזרת השכל, כמו: מצוות כיבוד אב או איסור רציחה. [עיין אמונות ודעות לרס"ג מאמר ג, אותיות א-ג. שמונה פרקים, פרק 1].

שאלות לדין

מה הקשר בין מנורה לחכמה?
עדיף להיות תמים, או חוקר אחר האמת?

פעולת הקרבנות

וכן נסדרה האמה החיה האלהית, כמאמר יהושע: "בזאת תדעו כי אל חי בקרבכם", נפעלה האש בחפץ ה' ברצותו את האמה, והיתה אות לקבול תקרבתם ומתנתם. פי האש היא העדינה והנעלה מפל הגופים אשר תחת גלגל הירח, והיה מקומה שמון חלבי הקרבנות וניחוחם, ועשן הקטרת והשמינים, כדרך האש אשר אינה נתלית אלא בשמן ובשמן, פחם הטבעי הנתלה בעדיו והשמן מן הדם.

תפקודי כלי המקדש

יצוה יתעלה במזבח העולה ומזבח הקטרת והמנורה, ואחר פן בעולות וקטרת הסמים ושמן המאור ושמן המשחה. אמנם מזבח העולה, הרי הוא בעבור שתקשר בו האש הגלויה המפורסמת, ומזבח הזהב לאש יותר חבויה ועדינה. ואמנם המנורה, הרי היא בעבור שיקשר בה אור החכמה וההשראה, והשליחן בעבור שיקשרו בו השפע והטובות הנשמיות, כמו שאמרו החכמים: "הרוצה שיחכים ידרים, הרוצה שיעשיר יצפין". וכל זה כבוד לארון ולקרבנים, אשר הם במדרגת הלב והראיה מרחפת עליו. והצרכי לאלה פלים ומשמשים, כמו פיור וכנו ומלקחים ומחתות וקערות וכפות ומנקיות וסירות ומזלגות וזולת זה, והצרך אל מה שישמור אותם, המשפן והאהל ומכסהו, ושמייה לכל - חצר המשפן וכליו.

נושאי כלי ה'

והצרך לנושאים לכל אלה, ובחר ה' לזה בני לוי, לפי שהם המקבילים, כל שפן מעת העגל, כאשר נאמר "ויאספו אליו כל בני לוי". ובחר לנכבד שבהם, והוא אלעזר הכהן, הדברים הנכבדים והעדינים ביותר, כמו שצאמר: "ויפקדת אלעזר בן אהרן הכהן שמו המאור וקטרת הסמים ומנחת התמיד ושמן המשחה", אלה אשר נתלית בהם האש העדינה ואור החכמה וההשראה, ומה שיותר מזה: אור הנבואה באורים והתמיים. ולנכבדת שבכתות הלויים אחריו, והם בני קהת, נשיאת האיברים הפנימיים, הארון והשליחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש אשר ישרתו בהם, ובהם נאמר: "כי עבדת הקדש עליהם בכתף ישאו", כמו שאין לאיברים הפנימיים עצמות שעוזרים על נשיאתם, אלא הפחות והרוחות נושאים אותם, עם היותם קשורים אל מה שצמוד אליהם. ולמי שתחתם, בני גרשון, נשיאת האיברים הרפים החיצוניים, פיריעות המשפן ואהל מועד, מכסהו ומכסה התחש אשר עליו מלמעלה. ולמי שתחתם, בני מררי, נשיאת האיברים הקשים, קרסיו, קרשיו, בריחיו, עמודיו ואדניו. ונעזרו שתי הפתות בנשיאתם בעגלות, כפי משאם, שתי העגלות לגרשון וארבע העגלות למררי כפי עבודתם.

טעמי המצוות נסתרים

וכל זה כמעריך וסדר חכם, אלהי. ואיני פוסק וגוזר חלילה שהפונה בעבודה הזאת היא הסדר הזה אשר אני אומר אותו, אלא מה שהוא יותר נסתר ונעלה, ושהיא תורה מאת ה', ומי שקבלה קבול שלם מפלי שיקור בשכלו ויתחכם הוא מעלה ממי שהתחכם בה וחקר. אך מי שיצא מאותה המדרגה הנעלה אל המחקר, הרי מוטב שיגלה בה פנים של חכמה משיעזבנה לסברות רעות ולספקות מביאים אל אבדון.

הרוצה להחכים ידרים - כיוון שהמנורה בדרום המקדש ומשפיעה שפע חכמה לצד דרום. **וכל זה** - כלי המקדש. **הראה מרחפת עליו** - אלו הכרובים. **לאלה** - לעבודת המקדש וכליו. **מנקיות וסירות** - כלים שונים. **לנושאים** - שישאו את המשכן ממקום למקום. **שתי הכתות** - בני גרשון ובני מררי. **הסדר הזה** - השוואה שבין השכינה לרוח החיים שבאדם.

באורים

המקדש הוא גוף בלא ראש. יש בו חיים, אבל אין בו תוכן רעיוני שאפשר לקחת ולכוון את החיים על פיו. התורה, שבה מודיע לנו ה' את רצונו, סוללת לנו את הדרך לחיים נכונים וקדושים. התורה הזו, הראש, מתגלם בקבוצת האיכות של העם - הכהנים והנביאים, אנשי הרוח העליונים - הם חלק מעם ישראל והם גם הראש של המקדש. הם מהווים את הגשר המחבר בין המקדש בירושלים לבין המון העם. בדומה לעניין התארים שהעלה המלך, שמהם לגלגל החבר את הדברים לארץ ישראל, גם כאן מתוך המקדש עובר החבר לדבר על עם ישראל בגלות, ועל היחס לעמים ודתות אחרים. גם בסוגיות רוחניות מופשטות, כמו תארי ה' ועבודת המקדש, מראה החבר איך הן קשורות בקשר אמיץ ללאומיות הישראלית מצדדים שונים. לשיטתו של ריה"ל, 'סגולת ישראל' היא עמוד השדרה של היהדות, ולכן הכרח הוא שתהיה לו השקה לכל נושא ועניין. למרות החשיבות החיונית של ארץ ישראל והמקדש, לעם ישראל יש חיות פנימית משלו. הארץ והמקדש הם כלים שנועדו לאפשר לו למצות את הפוטנציאל הרוחני שגולם בו, אבל הקיום הבסיסי של העם לא תלוי בהם, אלא בהשגחה אלוהית מיוחדת. החבר מוסיף, שמצבו השפל של עם ישראל עדיף על מצבם השלם של הדתות, כיוון שהוא חי בכוח ואילו הם מתים גם בפועל. הדתות, כשמם כן הם, מנהלות טקסי דת מלאכותיים כדי להביע את אמונתם, אבל מלבד תפאורה מרשימה אין להם שום השפעה ממשית. היהדות לא עורכת טקסים, כי היא איננה דת, אלא חיים. המצוות, ועבודת המקדש מוזרמים לנו אנרגיה, וכאשר הם נעדרים - החיסרון משתקף מיד במצב הלאומי. העמים האחרים מתנהלים על פי כוחות הטבע בלבד, אבל בישראל הקיום הגשמי תלוי ויונק במצב הרוחני, לטוב ולמוטב. גם העונש, כמו השכר, מלמד על הקשר ההדוק שבין האמונה לבין החיים בעם ישראל.

הרחבות

1. רגישות האומה המושגחת

וְחִטָּאוּ וַיִּמְרוּ וַהֲרִשִׁיעוּ, וְלֹא יִרְדֶּה עֲלֵיהֶם אֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם אוּ מִגַּפְתּוֹ פְּתָאוֹם כִּדֵי שִׁיתְאֲמַת שֶׁהוּא עֲנֵשׁ מֵאֵת הָאֱלֹהִים עַל אוֹתוֹ הַמְּרִי... אצל האומות ה'מתות' (בתרגום אבן תיבון "אומות עכו"ם" בסתם) אין ההצלחה או הכישלון קשורה לקשר עם האלוהים אלא ליד המקרה בלבד. אצל ישראל, לעומת זאת, נאמר: "רק אֲתֶכֶם יְדַעְתִּי מִכָּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדֻמָּה עַל כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל עֲוֹנוֹתֵיכֶם" [עמוס ג, ב; ועיין במפרשים שם]. בעל הקול יהודה מציע שריה"ל כאן נוקט לשון משולשת ("וְחִטָּאוּ וַיִּמְרוּ וַהֲרִשִׁיעוּ") כדי לרמוז על שלוש עבירות שעשו ישראל במדבר בזה אחר זה ונענשו על כך (עיין שם).

2. חורבן הבית

וְאֲנַחְנוּ כַּאֲשֶׁר נִפְגַּע לִבְנוֹ, אֲשֶׁר הוּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ - אֲבָדְנוּ. הגר"א, בליקוטים שמופיעים בסוף פירושו לספרא דצניעותא, כותב דברים ברוח דומה: "כי מעת שחרב הבית יצאה רוחנו, עטרת ראשנו, ונשארו רק אנחנו, הוא גוף שלה בלא נפש. ויצאה לחוץ לארץ - הוא הקבר, ורימה מסוכבת עלינו ואין בידינו להציל - הם הגויים האוכלים בשרנו...". בית המקדש, מקום השראת השכינה, הוא ה'נשמה' שלנו, של עם ישראל. בלעדיה, אנו כאותה בקעה מלאה עצמות אשר בחזון יחזקאל, שבויים באותו הקבר, באותה הגלות מלאת הרימה.

שאלות לדיון

לאור דברי המחבר, מהו היחס בין התורה לנבואה?
מדוע 'האומות המתות' תמיד רוצות להידמות לעם ישראל?

המשל לנבואה
ולתורה

כזו אָמַר הַכּוֹזֵרִי: הַפְּלֵאת הַחֶבֶר בְּמֵה שְׂדֵמִיתָ, אֲלֵא שֶׁהָרֹאשׁ וְחֻשְׁשׁוֹ לֹא שְׁמַעְתִּי לָהֶם דְּמוּי, וְלֹא לְשִׁמּוֹן הַמְּשֻׁחָה.

כח אָמַר הַחֶבֶרִי: הִנֵּה עָקַר הַחֲכָמָה מִפְּקֹד בְּאֵרוֹן, אֲשֶׁר הוּא בְּמִדְרַגַּת הַלֵּב, וְהֵם עֲשֵׂרַת הַדְּבָרוֹת, וְעִנְפֵיהֶם, וְהִיא הַתּוֹרָה, לְצִדּוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "וְשִׁמְתֶם אוֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית ה' אֲלֵהֵיכֶם", וְיִשָּׁם מִסְתַּעְפוֹת שְׁתֵּי הַחֲכָמוֹת: חֲכַמַת הַתּוֹרָה, וְנוֹשְׂאֵיהָ הַכְּהֻנִּים, וְחֲכַמַת הַנְּבוּאָה, וְנוֹשְׂאֵיהָ הַנְּבִיאִים. וְהֵם הָיוּ בְּמִדְרַגַּת הַיְעוּצִים הַמְּבַחֲיָנִים הַמְּזַהְרִים לְאִמָּה, הַכּוֹתְבִים אֵת תּוֹלְדוֹתֶיהָ, וְהֵם רֹאשׁ הָאִמָּה.

כט אָמַר הַכּוֹזֵרִי: אִם כֵּן אַתֶּם הַיּוֹם גּוֹף בְּלֹא רֹאשׁ וּבְלֹא לֵב.

ל אָמַר הַחֶבֶרִי: יִתֵּר עַל כּוֹן, הִנֵּה אֲנַחְנוּ כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ, וְאִפְלוּ לֹא גּוֹף, אֲלֵא אֵיבָרִים מִפְּאָרִים, בְּמִדְרַגַּת הַעֲצָמוֹת הַיְבֻשׁוֹת אֲשֶׁר רָאָה אוֹתוֹן יַחְזִקְאֵל. אֲבָל, מְלַךְ פּוֹזֵר, אֵלּוּ הַעֲצָמוֹת אֲשֶׁר נִשְׂאָר לָהֶן טִבֵּעַ מִטִּבְעֵי הַחַיִּים, וְכִבֵּר הָיוּ כְּלִים לְלֵב וְרֹאשׁ וְרוּחַ וְנִפְשׁ וְשִׁכְל, טוֹבִים מִגּוֹפִים מְצִירִים מִן הַשֵּׁשׁ וְהַגָּבֶס בְּרֹאשִׁים וְעֵינַיִם וְאָזְנִים וְכָל הָאֵיבָרִים, וְלֹא הַתְּחַבְּרָה בְּהֵם מְעוֹלָם רוּחַ חַיִּים, וְאִי אֶפְשָׁר שֶׁתְּחַוֵּל בְּהֵם, וְאֵינָם אֲלֵא דְמוּי וְצִיּוֹר שֶׁל אָדָם, וְאֵינָם אָדָם.

לא אָמַר הַכּוֹזֵרִי: כִּדְבָרְךָ כֵּן הוּא.

עבודת האומות -
חיקוי היצוני

לב אָמַר הַחֶבֶרִי: הִנֵּה הָאֲמוֹת הַמֵּתוֹת אֲשֶׁר רָצוּ לְהַדְּמוֹת לְאִמָּה הַחַיָּה, לֹא יָכְלוּ לְהַשִּׁיג יוֹתֵר מִדְּמִיוֹן חִיצוֹנִי, הַקִּימוּ בְּתֵים לְאֵלֵיהֶם, וְלֹא נִרְאָה בְּהֵם לְאֵלֵיהֶם אוֹת, פְּרָשׁוּ וְהַתְּנַזְּרוּ כִּדֵי שֶׁתִּרְאָה עֲלֵיהֶם הַנְּבוּאָה, וְלֹא נִרְאָתָה, וְחִטָּאוּ וַיִּמְרוּ וַהֲרִשִׁיעוּ, וְלֹא יִרְדֶּה עֲלֵיהֶם אֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם אוּ מִגַּפְתּוֹ פְּתָאוֹם כִּדֵי שִׁיתְאֲמַת שֶׁהוּא עֲנֵשׁ מֵאֵת הָאֱלֹהִים עַל אוֹתוֹ הַמְּרִי. נִפְגַּע לִבְכֶם, רְצוֹנֵי לוֹמַר אוֹתוֹ הַבַּיִת אֲשֶׁר הֵם מְכֻוֹנִים אֵלָיו, וְלֹא הַשְׁתַּנֵּה מִצַּבְכֶם, אֲלֵא מִצַּבְכֶם מִשְׁתַּנֵּה לְפִי רֶבֶם וּמְעוּטִים, וְכַחֵם וְחַלְשֶׁתֶם, וּפְרוּדֶם וְהַתְּחַבְּרֶם, עַל דְּרָךְ הַטִּבֵּעַ וְהַמִּקְרָה. וְאֲנַחְנוּ כַּאֲשֶׁר נִפְגַּע לִבְנוֹ, אֲשֶׁר הוּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ - אֲבָדְנוּ, וְכַאֲשֶׁר יִתְקַן - נִתְקַן אֲנַחְנוּ, בֵּין שְׁנֵהֵיהָ רַבִּים אוּ מְעוּטִים, וְעַל אֵיזָה מִצַּב שִׁיְהִיָּה. כִּי מֵאֲחַדְנָה הוּא הָאֵל הַחַי, וְהוּא מְנַהֲגֵנוּ וּמְחַזְּקֵנוּ בְּיָדְנוּ בְּמִצַּב הַזֶּה שֶׁאֲנַחְנוּ בוֹ בְּפִרּוֹד וּבְפִזּוֹר.

לג אָמַר הַכּוֹזֵרִי: אֲכֹן לֹא יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁאִמָּה תִתְפָּרֵד כֵּן וְלֹא תִשְׁתַּנֵּה לְאִמָּה אַחֲרֶת, כָּל שִׁפְן עִם אֲרֶךְ הַזְּמַן הַזֶּה, וְכִמְהָ אֲמוֹת שֶׁהָיוּ אַחֲרֵיכֶם אֲבָדוּ וְלֹא נִשְׂאָר לָהֶן זָכַר, אֲדוּם וּמוֹאָב וְעַמּוֹן וְאַרְם וּפְלִשְׁתִּים וְכַשְׂדִּים וּמְדִי וּפְרָס וְיָוֵן וְהַבְּרֵה־מִינִים וְהַצָּבָאִים, וְזוֹלָתֶם הַרְבֵּה.

דמוי - מה שמקביל להם במשכן וכליו. בלא ראש ובלא לב - בלא נביאים ובלא ארון. לא תשתנה לאומה אחרת - לא תתבולל.

באורים

בניגוד לדעת המלך, שאין קיום לעם ישראל בלי הארץ והמקדש, מלמד החבר שלעם ישראל יש כוח עמידה עצמי שאיננו תלוי בשום גורם חיצוני. הארץ והמקדש אמנם בונים ומחזקים את היכולת הרוחנית של העם, ולכן בחסרונם עם ישראל נחשב כחולה אנוש. אכן, בדרך הטבע לא נראה שתהיה לו תקומה לאומית, בדומה לעמים אחרים שגלות עבורים פירושה כליה והתבוללות. אבל הקיום של עם ישראל הוא על טבעי, וכמו שהטבע הלאומי שלו הוא אלוהי, כך גם ההיסטוריה הלאומית שלו. ישנה ברית בין הקב"ה לעם ישראל, שמשמעותה קשר אמיתי בינו לבין עם ישראל, ובשל כך הקב"ה ידאג להישרדות הקשר בכל מצב. החבר מתאר שלושה מרכיבים של ברית: א. מצוות המילה והשבת. ב. ברית עם האבות. ג. ברית התורה, שיש בה מסר כפול: מצד אחד יש השגחה של שכו ועונש, ואז היה מקום לחשוב שבמקרה שהעם יחטא הוא יאבד. מצד שני, התורה עצמה מתבטאת בכך שבמקרה של עונש, לא תהיה כליה ואבדון, אלא עם ישראל ישוב לעצמו ולאוצרו. החבר נותן פרשנות לפרשת 'הנה ישכיל עבדי' (ישעיה נב - נג), שאיננה עוסקת בעבד יחיד, אלא בעבד ציבורי לאומי, דהיינו העם כולו. בפרשייה הזו מתוארת שפלות ומסכנות נוראה של העם בגלותו, ואת פליאת הגויים לעתיד כשעם ישראל ייגאל ויעלה לגדולה. הגויים יסבירו את המהפך הזה בכך, שעם ישראל באמת לא היה אשם במצבו, וכי הוא לא נענש על חטאיו שלו אלא על חטאי אחרים, ולכן יש לסבל שלו קצבה. המלך משתומם על פרשנות החבר לפרשייה הזו, שהרי גלוי ומפורש לאורך ספרי הנביאים שעם ישראל גולה וסובל בגלל חטאיו שלו. החבר מחדש לו, שאכן למרות חטאי העם, נכון יהיה לומר שבעצם האומות אשמות בכך, כיוון שהיחס בין ישראל לאומות הוא כיחס הלב לאיברי הגוף.

הרחבות

1. פירושים בחזון יחזקאל

והוא מקנה לה מדרך נס ויציאָה מַגְדֵּר הַטֵּבַע, כְּמוֹ שְׁאָמַר הַפְּתוּב: "הַתְּחִיִּינָה הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה". החבר בדבריו מסביר למלך כוזר שאיננו במדרגת מת כי אם במדרגת החולה האנוש אשר נתיאשו הרופאים מלרפאו, והרי זה כחזון העצמות היבשות שמופיע ביחזקאל. המלבי"ם, בפירושו על נבואה זו, משרטט שני כיווני פירוש. דרך פשט ודרך משל ומליצה. על דרך הפשט, מדברת הנבואה על תחיית המתים, כל המתים בגולה יקומו מקברותיהם ויבואו לארץ ישראל. ועל דרך המליצה, שהמשיל את האומה לגוויה, שנראית כעצמות יבשות שאין בהם רוח. וניבא שנקום מקברינו, שהוא הגלות, ונעלה לארץ ישראל [יחזקאל לו, יא; עיין במפרשים שם].

2. מדוע חזון העצמות היבשות אינו מסמל מוות מוחלט?

החבר טוען שאין עם ישראל במדרגת מת אלא במדרגת חולה אנוש, ולדוגמה הוא מביא את חזון העצמות היבשות שביחזקאל. הדבר צריך ברור כיוון שעצמות יבשות מסמלות מוות. הרב קוק זצ"ל, בספרו עין-א"ה מסביר זאת: "עצמות נקראו בשמן על שבהן נצטמצם כוח החיים עצום מאוד אלא שההרגשה שבהן מעוטה, ובשעה שכבר אפס כוח החיים הטבעיים מכל הגוויה עודנו שוכן בעצמות" [עין-א"ה, ברכות א, פרק ה', ס"ג. עמ' 146].

3. התחייה העצמות

במקומות רבים הרב צבי-יהודה אמר שהגיע זמן התחייה של העצמות היבשות'. כך למשל בשיחה לפרשת ואתחנן: "הגיע זמן התחייה, חזון יחזקאל של תחיית העצמות היבשות. 'התחייה העצמות האלה? חוזרים החיים לכל בית ישראל...' [שיחות הרצי"ה, ואתחנן, סדרה ב, להפטר].

שאלות לדין

מהי המשמעות לכך שהקב"ה כרת ברית עם עם ישראל?
כשריה"ל כותב 'שאינו אנו במדרגת המת', איזו תפיסה הוא בא לשלול?

לד אָמַר הַחֶבֶר: וְאַל תַּחֲשֹׁב כִּי סִינְיָי לְדַבְרֶךָ הוּא הוֹדָאָה מִמְּנִי שֶׁאֲנַחְנוּ בְּמִדְרַגַּת הַמֵּתִים, אֲלֵא יֵשׁ לָנוּ דְבָקוּת בְּעֵנֵן הָאֱלֹהִי הַהוּא בְּמִצְוֹת אֲשֶׁר שָׁם אוֹתָן חֲבוּר בִּינֵנוּ וּבֵינֵנוּ, פְּמִילָה, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ: "וְהִיְתָה בְרִיתִי בִּבְשָׂרְכֶם לְבְרִית עוֹלָם", וְהַשְׁבֵּת, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ: "כִּי אוֹת הִיא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם", מִלְּבַד בְּרִית אָבוֹת, וּבְרִית הַתּוֹרָה, אֲשֶׁר חִבְּנוּ בָּהּ פְּעַם אַחַת בְּחוּרָב וּשְׁנֵי בְּעֶרְבֹת מוֹאָב, עִם הַגָּמוּל וְהַעֲנָשׁ הַכְּרוּכִים בָּהּ בְּפָרְשַׁת "כִּי תוֹלִיד בְּנִים וּבְנֵי בְנִים" וְגו', וּמָה שֶׁנֶּכְלָל בָּהּ מֵאֲמָרוֹ יִתְעַלָּה "אִם יְהִי נִדְחָךְ בְּקִצָּה הַשָּׁמַיִם" וְגו', "כִּי אֵל רַחוּם ה' אֱלֹהֶיךָ" וְגו', וְכֵן פְּרֻשַׁת "וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עֲלֶיךָ וְגו' וְשִׁבֵּת עַד ה' אֱלֹהֶיךָ" וְגו', וְשִׁירַת הָאֲזִינוּ, וְזוֹלַת זָה.

וְאִין אָנוּ בְּמִדְרַגַּת הַמֵּתִים, אֲבָל אֲנַחְנוּ בְּמִדְרַגַּת הַחֹלָה הָאֲנוּשׁ שֶׁהִתְיַאֲשׁוּ הַרֹפְאִים מִרְפּוֹאָתוֹ, וְהוּא מְקַנֶּה לָהּ מִדְרָךְ נֶס וְיִצְיָאָה מִגְדֵּר הַטֵּבַע, כְּמוֹ שְׁאָמַר הַפְּתוּב: "הַתְּחִיִּינָה הָעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה", וְכַמְּשָׁל הַנְּשֵׂא בְ"הִנֵּה יִשְׁכִּיל עַבְדִּי" בְּאֲמָרוֹ: "לֹא תֵאָר לוֹ וְלֹא תִדְר", "וּיְכַמְּסֶתָּר פָּנָיו מִמְּנוֹ", רְצוּנוֹ לומר, שֶׁהוּא מִצַּד פְּעוּר הַחִיצוֹנִיּוֹת וְרַע הַמְרָאָה בְּמִדְרַגַּת הַדְּבָרִים הַמְּטַנְפִים אֲשֶׁר בּוֹחֵל הָאָדָם לְהִסְתַּפֵּל בָּהֶם וּמִסְתִּיר פְּנָיו מֵהֶם, "נִבְזָה וְחָדַל אִישִׁים אִישׁ מִכָּאֲבוֹת וַיִּדְוַע חֲלִי".

לֵה אָמַר הַפְּתוּרִי: וְאִיךָ יְהִי זֶה מְשָׁל לְיִשְׂרָאֵל, וְהוּא אוֹמֵר: "אֲכֹן חֲלִינוּ הוּא נְשֵׂא", וְיִשְׂרָאֵל לֹא חָל בָּהֶם מֵה שֶׁחָל אֲלֵא בְּעוֹנוֹתֵיהֶם.

לֵה אָמַר הַחֶבֶר: יִשְׂרָאֵל בְּאֲמוֹת בְּמִדְרַגַּת הַלֵּב בְּאִיבְרִים, רַב חֲלָיִים מִקְלָם וְרַב בְּרִיאוֹת מִקְלָם.

לֵה אָמַר הַפְּתוּרִי: הוֹסֵף לִי בְּאוּר.

מדרגת ישראל בגלות

ב'הנה ישכיל עבדי' - [ישעיה פרק נ"ג]. אכן חולינו הוא נשא - משמעות הפסוק שהוא מקבל עליו את המחלות של אחרים. מה שחל - הפורענות והצרות. הלב באברים - כמו הלב שמזרים חיים לאברים.

באורים

הלב הוא האיבר העדין והרגיש ביותר בגוף האדם, תכונה זו גורמת לשתי תוצאות הפוכות: מצד אחד הוא יותר פגיע, ואפילו דברים שוליים שאינם משפיעים על איברים אחרים, משפיעים עליו לרעה. מצד שני, הוא לא סופג את החולי לאורך זמן, אלא פולט אותו מבעוד מועד. התכונה הטבעית של הלב היא זכות ונקיות, ולכן גם כשמתלווה אליה מחלה כלשהי, היא לא מתמזגת בו אלא נפלטת לחוץ. בדומה ללב, גם עם ישראל בטבעו הוא זך וטהור, ולכן הוא לא מסוגל לחטוא לאורך זמן, ובשלב מסוים הוא פולט את הקלקול וחוזר לעצמו. מאותה הסיבה, עם ישראל לא היה מסוגל לחטוא מעצמו, בלי השפעה סביבתית מבחוץ. אותה רגישות ונקיות טבעית, גורמת לו להתפעל מכל סטייה קטנה מדרך הישר שהוא פוגש. עם ישראל אמנם חטא, אבל מי שגרם לו לחטוא הם העמים שטבעם גס, והם קלקלו אותו. עם ישראל נענש על חטאיו שלו, אבל בשורש העניין הוא נענש על חטאי האומות, כי הם הסיבה לנפילתו הרוחנית. העונש האלוהי הוא לא נקמות על כך שהמרו את רצונו, אלא תהליך תיקון וזיכור של הנפש שנשחתה. לכן העובדה שה' מעניש אותנו, אינה מעידה על פחיתות אלא על מעלה, כיוון שה' חפץ לתקן את הנפש הישראלית. אבל בעקיפין, הייסורים שעוברים על עם ישראל, מזככים את העולם כולו, כיוון שמקור השחיתות והקלקול נובע מהם. העולם בז לעם ישראל השפל בגלותו, אבל באמת הם צריכים להכיר לנו תודה שאנחנו סובלים עבורם, והם חיים בשלווה. הזיכור שעובר עם ישראל הוא כפול: ליטוש הנפש של הצדיקים, ופליטת הרשעים שאין להם תיקון מתוך מחנה ישראל. העולם בנוי ממעגלים חיצוניים ופנימיים שהשפעה הדדית קיימת ביניהם. המעגל הפנימי ביותר מסמל את הצדיקים, שהם תכלית בריאת העולם, ומסביבם עם ישראל כולו ושאר מדרגות הבריאה.

הרחבות

1. עם ישראל כלב באיברים

יִשְׂרָאֵל בְּאֵמֹת בְּמִדְרַגַּת הַלֵּב בְּאִיבָרִים (מופיע בסוף הלימוד של היום הקודם). מקור הביטוי הוא כנראה בזוהר [זוהר פנחס, רכ"א]: "דִּישְׂרָאֵל עֲבַד לֹון קוּדְשָׁא בְּרִיָּהּ וְהוּא לְבָא דְכָל עֲלָמָא. וְהָכִי אֵינֵנוּ יִשְׂרָאֵל בֵּין שְׂאָר עַמִּין, כְּלָבָא בֵּין שִׁיפִין, כְּמָה דְשִׁיפִין לֹא יְכֹל לְמִיקָם בְּעֲלָמָא אֲפִילוּ רַגְעָא חְדָא בְּלֹא לְבָא, הָכִי עַמִּין כְּלָהוּ. לֹא יְכֹלִין לְמִיקָם בְּעֲלָמָא, בְּלֹא יִשְׂרָאֵל. וְאוּף הָכִי יְרוּשְׁלָם בְּגוּ שְׂאָר אֲרַעָאן, כְּלָבָא בְּגוּ שִׁיפִין. וְעַל דָּא אִיהִי בְּאִמְצַעִיתָא דְכוּלִי עֲלָמָא. כְּלָבָא גוּ שִׁיפִין" (שישראל עשה אותם הקב"ה, לב, של כל העולם. וכך הם ישראל בין שאר האומות, כמו לב בין האיברים, וכמו שאברי הגוף לא יכלו להתקיים בעולם אפילו רגע אחד בלי הלב, כך כל העמים אינם יכולים להתקיים בעולם בלא ישראל. וגם ירושלים היא כך בין שאר הארצות כמו לב בין האברים. ועל-כן היא באמצעו של כל העולם, כלב שהוא באמצע האברים. תרגום פירוש הסולם). לכל דבר בעולם ישנו את מקור החיות שלו. כמו שישראל הוא ליבם של שאר האומות, כך גם ירושלים היא ליבו של העולם כולו.

2. חוליי הלב

הלב יש בו חֲלִיִּים בְּלִתי פּוֹסְקִים הַבָּאִים עֲלֵיו מַעַת לַעַת, מִדְּאָגוֹת וּיְגוֹנוֹת וְחֲשׁוֹת וְטִינוֹת וּמִשְׁטָמוֹת וְאֶהְבָּה וְשִׁנְאָה וּפְחַד סִפְנוֹת. הרב הנזיר מסביר שלדעת ריה"ל, חוליי הלב הם אינם גופניים אלא נפשיים. לכן הוא מסביר שלא תהיה בו מורסה וסרטן, אבל יכולים לבוא עליו חוליים מדאגות. כאלו הם גם חוליי האומה, חוליים נפשיים, רוחניים. לכן, כשישראל חולים במצבם הרוחני, כל העולם כולו חולה עמם [הכוזרי המבואר, חלק ראשון, עמ' ריז].

שאלות לדיון

- עם ישראל הוא הלב באיברים. אין באמירה זו משום 'גזענות'?
- מהו תפקיד הפרט מעם ישראל, בהיותו חלק מ'הלב' שבאיברים?

רב חלילים ורב בריאות

לֹא אָמַר הַחֶבֶר : הַלֵּב יֵשׁ בוֹ חֲלִיִּים בְּלִתי פּוֹסְקִים הַבָּאִים עֲלֵיו מַעַת לַעַת, מִדְּאָגוֹת וּיְגוֹנוֹת וְחֲשׁוֹת וְטִינוֹת וּמִשְׁטָמוֹת וְאֶהְבָּה וְשִׁנְאָה וּפְחַד סִפְנוֹת, וּמִזְגוֹ מִתְהַפֵּךְ וּמִשְׁתַּנָּה עִם הַעֲתִים מְשִׁימָה יִתְרָה אוֹ חֶסְרָה, נוֹסֵף עַל מְזוֹן גְּרוּעַ אוֹ מִשְׁקָה גְרוּעַ, וְהִתְנוּעוֹת וְהִתְעַמְלִיּוֹת וְהִשְׁנָה וְהִקְיָצָה, כְּלָם נוֹתְנִים אוֹתוֹתֵיהֶם בוֹ, וְזוֹלָתוֹ מִן הָאִיבָרִים בְּמִנְהוּתָהּ.

לֹא אָמַר הַפְּזוּרִי: כְּכָר וְתַבְּאָר אֵין הוּא רַב חֲלִיִּים מִכָּל הָאִיבָרִים. וְאֵין הוּא רַב בְּרִיאוֹת מִכָּלם?

מ **אָמַר הַחֶבֶר**: הֵיתְכֵן שְׁתַּתְּיָשֵׁב בוֹ לְחָה שְׁתַּחַדְדֵשׁ בוֹ מִרְסָה וְסִרְטוֹן וְנִבְלַת וּפְצַע וְשִׁתּוֹק וְרַפְיוֹן, כְּאֲשֶׁר יִתְכֵן בְּשִׂאָר הָאִיבָרִים?

מ **אָמַר הַפְּזוּרִי**: לֹא יִתְכֵן זֶה, כִּי בְּפַחוֹת מְזָה יִהְיֶה הַפְּנוֹת, וּמִפְנֵי שֶׁהַלֵּב בְּחַדוֹת תַּחֲשׁוֹתוֹ, מְחַמֵּת זֶךְ דָּמוֹ וְרַב רוּחוֹ, מְרַגֵּשׁ בְּגוֹרֵם הַקָּטָן בְּיִתְרָה מְפִיזֵק לוֹ, וְדוֹחָה אוֹתוֹ מְעַלְיוֹ כֵּל עוֹד וְשִׂאָרָה בוֹ יְכַלֵּת לְחַדוֹת. וְזוֹלָתוֹ אֵינֵנוּ מְרַגֵּשׁ כְּהַרְגָּשָׁתוֹ, וּמִתְּשַׁבֵּת בוֹ הַלְחָה עַד שִׁיתְחַזְקוּ מִמֶּנָּה אֵלֶּה הַחֲלִיִּים.

מ **אָמַר הַחֶבֶר**: אִם כֵּן הַרְגָּשָׁתוֹ וְתַחֲשׁוֹתוֹ הֵן גּוֹרְמוֹת לוֹ רַב חֲלִיִּים, וְהֵן הַסִּפָּה בְּדַחְתָּם מְעַלְיוֹ בְּתַחֲלַת חֲלוּתָם קִדְּם שִׁיתְחַזְקוּ.

מ **אָמַר הַפְּזוּרִי**: כֵּן הוּא.

ישראל - לב באומות

מ **אָמַר הַחֶבֶר**: וְהַעֲנֵן הָאֱלֹהִי בִּיחַס אֱלִינוּ כְּמִדְרַגַּת הַנֶּפֶשׁ אֶל הַלֵּב, וְעַל כֵּן אָמַר: "רַק אֲתַכֶּם יְדַעְתִּי מִכָּל מִשְׁפָּחוֹת הָאֲדָמָה עַל כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֵת כָּל עֹונֹתֵיכֶם". אֵלֶּה הֵם הַחֲלִיִּים, אֲבָל הַבְּרִיאוֹת הֵרִי הוּא כְּמֵאֲמֹר הַחֲכָמִים: "מוֹחַל לְעוֹנוֹת עֲמוֹ, מְעַבֵּיר רֵאשׁוֹן רֵאשׁוֹן", לְפִי שֶׁהוּא אֵינֵנוּ מֵינִחַ לְנוּ עוֹנוֹת רַבִּים וְנִצְבָּרִים שִׁיְהִיו גּוֹרְמִים אֲבִדְנָנוּ לְגַמְרִי, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה לְאַמּוֹרִי, כְּאֲשֶׁר אָמַר: "כִּי לֹא שְׁלָם עוֹן הָאֲמּוֹרִי עַד הֵנָּה", וְהִנִּיחוּ עַד שֶׁתַּחַזְקוּ חֲלִי עוֹנוֹתָיו וְהִמִּית אוֹתוֹ. וְכֵמוֹ שֶׁהַלֵּב מִיִּסוּדוֹ וְעִצְמוֹתוֹ זָךְ, שְׁוֶה הַמְּזַג, דְּבַקָּה בוֹ הַנֶּפֶשׁ הַשְּׂכֵלִית, כֵּן יִשְׂרָאֵל מִצַּד יִסוּדָם וְעִצְמוֹתָם, וְכֵמוֹ שִׁיְגַרְמוּ לְלֵב חֲלִיִּים מִשְׂאָר הָאִיבָרִים מִתְּאֵוֹת הַכֶּבֶד וְהַקְּבָה וְהָאֲשָׁכִים מֵרַע מְזַגָם, כֵּן יִשְׂאִי אֵת יִשְׂרָאֵל הַחֲלִיִּים מִהַדְּמִיּוֹתָם לְאֵמוֹת. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּתְעַרְבוּ בְּגוֹיִם וַיִּלְמְדוּ מִעֲשֵׂיהֶם". וְאֵל יְהִי רַחוּק מִן הַדַּעַת שִׁיְאָמַר בְּכָגוֹן זֶה: "אֲכֵן חֲלִינִי הוּא נִשְׂא וּמְכַאֲבִינוּ סְבָלָם", וְנַעֲשִׂינוּ אֲנוּ נוֹטְלִים עַל עֲצָמָנוּ, וְהַעוֹלָם בְּשִׁלְוָה וְנִחַת.

וְהִיסוּרִים הַבָּאִים עֲלֵינוּ סִבָּה לְתַקוּן יְרֵאת שְׁמַיִם שְׁלָנוּ, וְהַדְּפָכוֹת הַזֶּךְ מִמֶּנּוּ, וַיִּצִיאַת הַסִּיגִים מִתּוֹכָנוּ, וַיְבַהֲדְכֵנוּ וַיְתַקְוֵנוּ וַיְחַבֵּר הָעֲנֵן הָאֱלֹהִי בְּעוֹלָם. כְּמוֹ שִׁדְעַת כִּי הִיִּסוּדוֹת נִתְכַּנּוּ לְהִיּוֹת מֵהֶם הַמְּחַצְבִּים, וְאַחַר כֵּן הַצְּמִיחִים, וְאַחַר כֵּן בְּעֲלֵי הַחַיִּים, וְאַחַר כֵּן הָאֲדָם, וְאַחַר כֵּן סְגֻלַּת אָדָם, וְהַפֵּל נִתְּפֵן בְּעִבּוֹר אוֹתָהּ הַסְּגֻלָּה, כְּדִי שִׁיתְחַבֵּר בָּהּ הָעֲנֵן הָאֱלֹהִי. וְאוֹתָהּ הַסְּגֻלָּה בְּעִבּוֹר סְגֻלַּת הַסְּגֻלָּה, כְּבִיבִיאִים וְהַחֲסִידִים. וְכֵן נִסְדַּר מֵאֲמֹר הָאוֹמֵר: "תֵּן פְּחָדָה ה' אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשֵׂיךָ", וְאַחַר כֵּן: "תֵּן כְּבוֹד לְעַמֶּךָ", וְאַחַר כֵּן: "צַדִּיקִים יִרְאוּ וַיִּשְׁמְחוּ", לְפִי שֶׁהֵם סְגֻלַּת הַסְּגֻלָּה.

היסורים - זיכור וחיוק

מאמר שני לח - מדר - ס"ו בניסן

טינות - כעס ותרעומות. **מנשימה יתירה** - כתוצאה מנשימת יתר. **מרסה** - מוגלה. **וולתו** - איברים אחרים. **הרגשתו ותחושתו** - העדינה כל כך. **סגולת אדם** - עם ישראל.

באורים

מתוך הביור על ייחודו של עם ישראל, מתגלגל הנושא הבא והוא האופי של עבודת ה'. לאחר שתיאר החבר את מעלתו הנצחית של עם ישראל, שאינה נפגמת גם במציאות הקשה ביותר, מעלה המלך בפניו שתי קושיות: א. עבודת ה' של עם כזה, מן הראוי שתהיה רוחנית וזכה, שמתאפיינת בפרישות מענייני העולם וחיי נזירות וסגפנות. ב. אפשר להבין ממספר מקומות בתנ"ך, שעבודת ה' מתרכזת בעיקר במוסר אנושי חברתי, ולא במצוות שבין אדם למקום. המכנה המשותף לשתי הקושיות הללו הוא, שהן מייצגות השקפה שבנויה על מחשבה אנושית. החבר מתייחס קודם לקושייה השנייה, ורק אחר כך לראשונה. אי אפשר להסיק מסקנות מפסוק תלוש, בלי לראות את ההקשר והרקע הכללי שבו הוא נאמר. היו תקופות שעם ישראל ערך הפרדה בין מצוות שבין אדם למקום למצוות שבין אדם לחברו. המוסר החברתי היה פחות חשוב בעיניו, כי לא ניכרת בו עבודת ה' וקדושה, והוא גם דורש שינוי פנימי בתיקון המידות. לעומתו, המצוות שבין אדם למקום נראו נוצצות וקוסמות יותר, והם העניקו להם את הרגשת ההתעלות. הייתה מחשבה שאין תלות בין שני התחומים, ולכן אפשר להקריב קרבנות גם כשהחברה סובלת משחיתות מוסרית של עושק ושפיכות דמים. ביחס לתופעה הזו מתבטא הנביא, שהמצוות שבין אדם למקום הם נדבך שני, שבנוי על גבי הנדבך המוסרי. התורה לא מתעלמת מהמוסר האנושי הפשוט המקובל בכל חברה, אלא מוסיפה על גביו נדבך נוסף. לכן, מצד אחד אין משמעות אמיתית לצדקות ויראת שמים חד-מימדית, רק ביחס למצוות שבין אדם למקום. אבל מצד שני, בוודאי שאין להסתפק בנדבך הראשון שמשותף לכל העמים, כי הייחודיות של עם ישראל מתבטאת בעיקר במצוות המיוחדות שניתנו רק לו.

הרחבות

1. מהי מטרת המצוות?

אי אפשר להתקרב אל ה' כי אם במעשים מצויים מאת ה'. ריה"ל מחלק כאן בין מצוות חברתיות, שכל חברה צריכה לקיים כדי לשמור על חוקיות מסוימת בתוכה (לדוג' איסור רצח), לבין מצוות שמעיות, מצוות שאין אנו מבינים פשרם, והן באות על גבי המצוות הבסיסיות שנועדו לכינון החברה.

כבר במדרש נחומא אנו מוצאים התייחסות ראשונה לטעם המצוות: "לא ניתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות וישראל שנאמר כל אמרת ה' צרופה" [פרשת שמיני סימן כ].

הרמב"ם, בספרו מורה נבוכים, מפרש את המדרש ומעניק לו משמעות מחודשת. לפי דבריו, צריך לחפש את סיבת כל המצוות, כיוון שלכל מצווה יש סיבה ותועלת כלשהי. בהמשך דבריו הוא מסביר שמטרת כל המצוות היא תיקון הנפש והגוף. תיקון הנפש - להביא את האדם לידי מידות טובות, להרחיקו ממחשבות רעות ולסלק מעליו עבודה זרה; ותיקון הגוף - הנהגת החברה והפרטים בצורה המיטבית. לפרטי המצוות, (להביא עשרה כבשים ולא שמונה למשל) אין טעם אמיתי מושג, הצטוונו דווקא כך מכורח הצורך לקבוע משהו קבוע (מורה נבוכים, חלק ג, פרקים כו - כז).

המהר"ל מקשה על דברי הרמב"ם הללו ואומר שלפי דבריו אין טעם לדקדוקי המצוות לפרטיהן, ודבר זה לא יתכן כיוון שהתורה והמצוות הם 'חכמתכם ובינתכם לעיני העמים'. לכן הוא מפרש ש"המצוות בעצמם מצרפים נפש האדם להשיב אותה אל ה'" [מהר"ל, תפארת ישראל, פרק ז].

שאלות לדיון

מה יותר חשוב, המצוות השכליות שנובעות מהצדק והחסד, או המצוות השמעיות? האם יש פרשנות נוספת לכתוב "ומה ה' אלהיך דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד"?

פרישות ישראל בעבודת ה'

מה אמר הפזרי: כָּבֵד הַעֲרַף וְדַמְיָתָ, וְהִיטַבְתָּ לְהַעִיר וּלְדַמּוֹת, אֲבָל הִיָּה רְאוּי שְׁנַרְאָה בְּכֶם עוֹבְדִים וּפְרוּשִׁים יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר בְּזוֹלְתְּכֶם.

כוו אמר החבר: קִשְׂה עָלֶי שְׂכַחְתָּה אֶת מַה שֶׁהִקְדַּמְתִּי לָךְ מִן הַעֲקָרִים, וְהוֹדִיתָ אֹתָה בְּהֶם. הֲלֹא הִסְכַּמְנוּ כִּי אֵי אֶפְשֶׁר לְהִתְקַרֵּב אֶל ה' כִּי אִם בְּמַעֲשִׂים מְצֻיִּים מֵאֵת ה'. הֲאִם אֹתָה חוֹשֵׁב כִּי הִתְקַרְבוֹת הִיא הַפְּנִיעָה וְהַשְׁפָּלוּת וְהַדוּמָה לָהֶן?

מזו אמר הפזרי: כֵּן, יַחַד עִם הַצֵּדֵק. כִּי אֲנִי חוֹשֵׁב שֶׁקְּרָאִי בְּסִפְרֶיכֶם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "מַה ה' אֱלֹהֶיךָ שֶׁאֵל מַעֲמֶךָ כִּי אִם לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ", "וַיֹּמַר ה' דוֹרְשׁ מִמֶּךָ כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד", וְזוֹלַת זֶה הַרְבֵּה.

המצוות החברתיות - הכנה לשאר חלקי התורה

מה אמר החבר: אֵלֶּה וְהַדּוּמָה לָהֶם הֵם הַחֲקִים הַשְּׂכֻלִיִּים, וְהֵם הַהֲצָעוֹת וְהַהֲקַדְמוֹת לַתּוֹרָה הָאֱלֹהִית, קוֹדְמוֹת לָהּ בְּטַבַּע וּבְזִמְנוֹ, אֵי אֶפְשֶׁר בְּלִעְדֵיהֶם בְּהִנְהַגְת אִיזוֹ קֵהֵלָה שְׂתִתְּהִיָּה מִגְּנֵי אָדָם, עַד שֶׁקֵּהֵלַת הַלְּסֻטִּים אֵי אֶפְשֶׁר שְׁלֹא יִקְבְּלוּ עֲלֵיהֶם הַצֵּדֵק בְּמַה שֶׁבִּינֵיהֶם, וְאִם לֹא, לֹא תִתְמַיֵּד חֲבֵרְתֶם. וְכֹאשֶׁר הִגִּיעַ כּוֹרֵי יִשְׂרָאֵל עַד כְּדֵי שֶׁזָּלְלוּ בְּמִצְוֹת הַשְּׂכֻלִיֹּת וְהַחֲבֵרְתִּיֹּת, אֲשֶׁר אֵי אֶפְשֶׁר מִבְּלִעְדֵיהֶן לְכַל קֵהֵלָה, כְּאֲשֶׁר אֵי אֶפְשֶׁר לְכַל יַחֲדֵי מִבְּלִעְדֵי הַדְּבָרִים הַטְּבָעִיִּים, כְּאֵלֶּיָּה וּשְׂתִיָּה וְתִגְוִיעָה וּמְנוּחָה וְשִׁנְיָה וְיִקְצִיָּה, וְהַחֲזִיקוּ עִם זֶה בְּעִבּוֹדוֹת, כְּקִרְבָּנוֹת וְזוֹלְתֶם מִן הַמִּצְוֹת הָאֱלֹהִיֹּת הַשְּׂמִיעִיֹּת, הַסְּתַפֵּק לְגַבֵּיהֶם בְּפָחוֹת, וְנֶאֱמַר לָהֶם: וְלֹאֵי שֶׁהֵיִיתֶם שׂוֹמְרִים אֶת הַמִּצְוֹת שֶׁמְקַבְּלוֹת אוֹתֶן עֲלֵיהֶן הַפָּחוֹתוֹת שֶׁבְּקֵהֵלוֹת וְהַנְּחִיחוֹת שֶׁבָּהֶן, כְּפִצְדֵק וְהַטְּבָה וְהַהוֹדָאָה בְּחֶסֶד ה'. כִּי הַתּוֹרָה הָאֱלֹהִית לֹא תִשְׁלַם אֶלָּא אַחַר שְׁלֵמוֹת הַתּוֹרָה הַחֲבֵרְתִּית וְהַשְּׂכֻלִית, וּבַתּוֹרָה הַשְּׂכֻלִית חוֹבֵת הַצֵּדֵק וְהַהוֹדָאָה בְּחֶסֶד ה', וְכִי שֶׁאֲבַד לוֹ זֶה, אֵיךְ יֵשׁ לוֹ הַקְּרָבָנוֹת וְהַשְׁבָּת וְהַמִּילָה וְזוֹלְתֶם מִמָּה שֶׁאֵין הַשְּׂכֻל מְחִיבֵו וְלֹא שׂוֹלְלוּ, וְהֵן הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר בָּהֶן יַחֲדוּ יִשְׂרָאֵל בְּנוֹסֵף עַל הַשְּׂכֻלִית, וּבָהֶן הִיָּה לָהֶם יִתְרוֹן הַעֲנִיָּן הָאֱלֹהִי? וְלֹא יִדְעוּ אֵיךְ חִיבֵו אֵלֶּה הַמִּצְוֹת, כְּמוֹ שֶׁלֹּא יִדְעוּ אֵיךְ אֲרַע שְׂרִיד כְּבוֹד ה' בִּינֵיהֶם, וְאֵשׁ ה' אוֹקְלַת קְרִבְנֵיהֶם, וְאֵיךְ שֶׁמְעוֹ דְּבוּר הָאֵל, וְאֵיךְ אֲרַע לָהֶם כֹּל מַה שֶׁאֲרַע מִמָּה שֶׁאֵינֵו מִתְקַבֵּל עַל הַדַּעַת לוֹלָא רְאִיתָ הַעֲנִי וְהַעֲדוֹת אֲשֶׁר אֵין דְּחִיָּה לָהּ. וְעַל הַדָּרָךְ הַזֶּה נֶאֱמַר לָהֶם: "וַיֹּמַר ה' דוֹרְשׁ מִמֶּךָ", "וְעֲלוֹתֵיכֶם סָפוּ עַל זְבַחֵיכֶם", וְזוֹלַת זֶה מִמָּה שֶׁדוּמָה לוֹ. הִיתְכֶן שֶׁיִּצְטַמְצַם הַיִּשְׂרָאֵלִי בְּעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד, וְיִתֵּר עַל הַמִּילָה וְהַשְׁבָּת וְשֶׁאֵר הַמִּצְוֹת וְיִצְלִיחַ?

מט אמר הפזרי: לֹא, לְפִי מַה שֶׁהִקְדַּמְתָּ. וְאִמְנֶם עַל דַּעַת הַפִּילוֹסוֹפִים יַעֲשֶׂה אָדָם חֶסֶד מְבֻלִי לְחֹשֶׁשׁ בְּאִיזָה אִפֹּן וְתִקְרַב, אִם בְּהִתְנַחֵד אוֹ בְּהִתְנַצֵּר אוֹ זוֹלַת זֶה, אוֹ בְּמַה שֶׁיִּמְצֵא לְעַצְמוֹ. וְכָבֵד שֶׁבָּנוּ אֶל הַסְּבָרָה וְהַהֲקָשׁ וְהַהֲתַפְּמוֹת, וְהִיָּוִי כֹל גְּנֵי הָאָדָם מִשְׁתַּדְּלִים וּמֵאֲמִינִים בְּתוֹרָה שֶׁהִבִּיא אֵלֵיהֶם הַקֹּשֶׁשׁ, וְזֶה בְּטֵל.

מה שהקדמתי - במאמר ראשון עט, צח - צט. קודמות לה בטבע - המוסר האנושי הוא הבסיס הקודם לתורה. השמעיות - שאינם שכליות אלא מכוח השמיעה לצויו ה'. התורה החברתית - מצוות שבין אדם לחברו. כל מה שאירע - ההשגחה הניסית המלווה את עם ישראל. עולתיכם ספו על זבחיכם - במקום להקריב עולות הקריבו שלמים (הנאכלים לכם) כי אין קרבנותיכם רצויים. דעת הפילוסופים - [עיין מאמר ראשון, סוף פסקה א]. וזה בטל - וזה לא נכון, לא הגיוני שהדרך לה' היא בצורות שונות המנוגדות זו לזו [מאמר ראשון אות ב].

באורים

כעת מטפל החבר בקושייה הראשונה ביחס לפרישות, ופותח במילים 'התורה האלהית'. אכן התורה האנושית מחברת את הצדקות עם הנזירות, ואת העיסוק בענייני העולם היא מותירה להמון ולפשוטי העם. אבל התורה האלוהית, שניתנה מאת בורא העולם, מלמדת שאין סתירה בין חיי החומר לחיי הרוח, ואדרבה הם משתלבים זה בזה. החבר מוסיף סברה על מבנה הנפש, שאין בה שום כוח שלילי שנבאר לבטלה ונועד להכחדה. כל כוחות הנפש הם טובים, אבל הם זקוקים לאיזון הדדי. הקצנה והגומה בכוח אחד באה על חשבון הכוחות האחרים, ומחלישה את האישיות. אם הפרישות גורמת לחולשה, לא רק שאין בה צדקות, אלא היא נחשבת לחטא. אם ריבוי הממון מחזק את עבודת ה', לא רק שאין בו חטא, אלא שהוא נחשב לצדקות. זהו החידוש הגדול של התורה האלוהית שניתנה לעם ישראל, בניגוד להשקפת הפילוסופיה או הדתות האחרות. הצדיק איננו מתאפיין בפנים קודרות ועצבות, אלא באהבת ה' שמחיה אותו וממלאת אותו בשמחה זורמת וטבעית. האיזון של כוחות הנפש הוא סוד, שאין אפשרות לאדם לפענח אותו, ולכן התורה מייצרת אותו על ידי המצוות. כאן מחדש החבר, שהייעוד של המצוות הוא יצירת איזון בריא והרמוניה בכוחות הנפש השונים. במסגרת המצוות הקבועות לכל השנה, יש גם מועדים מיוחדים שמרכזים בתוכם טיפול ממוקד בתכונה מסוימת. המעשים לא נמדדים לפי הרושם החיצוני או הרגשת הסיפוק שהם נותנים לאדם, אלא לפי משמעותם. שמירת השבת שאיננה מהווה מעמסה על הנפש כמו פרישות ונזירות, מכילה בתוכה משמעות עמוקה ויסודית על ההכרה בבריאת העולם והאמונה בבורא. לכן השבת, שכוללת תענוג גופני במאכלים משובחים ומשרה אווירה של נעימות, מרוממת את האדם יותר מצומות מכבידים.

הרחבות

1. דרך האמצע

והתורה האלהית אינה מעבידה אותנו בפרישות, אלא בשווי. גם הרמב"ם, בהלכות דעות, מרחיב ומקדיש מספר פרקים לאמנות ההשוויה: "הדרך הישרה היא מידה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם..." הרמב"ם קורא למידות הנפש - 'דעות', ולפי דבריו צריך להתרחק מקיצוניות בכל מידה שהיא (לגבי היחס לגאוה ולכעס עיין שם. עיין גם במפרשים).

2. היחס לפרישות וסיוגונים

ולפיכך אין ארך הצומות עבודה למי שהוא שפל התאוות, חלוש הגוף. ריה"ל כאן מסביר שהפרישות והתעניות הן רק דרך לאזן את האדם המלא בתאוותיו. אולם, מצד עצמו, אין הדבר מראה על קרבה יתרה לה': "אין פניעתה בימי התענית יותר קרובה לה' משמחתה בשבתות ובקנינים טובים".

ברוח דבריו של הכוזרי כתב הרמח"ל את הקדמתו למסילת ישרים, שם הוא מתאר את דימוי החסידות בעיני ההמון: "עד שידמו רוב בני אדם שהחסידות תלוי באמירת מזמורים הרבה, וודויים ארוכים מאוד, צומות קשים וטבילות קרח ושלג, כולם דברים אשר אין השכל נח בהם ואין הדעת שוקטה". אולם, למרות דבריו החריפים, בהמשך הספר אנו מוצאים שהרמח"ל מורה לנו איך לקנות מידה זו [פרקים יג - טו].

נמצא שתלוי הדבר במדרגתו של האדם. לאדם הרגיל, הצדיק, אין הפרישות מתאימה. אולם, לאדם החסיד מתאימה מדרגת הפרישות (עיין עוד במסילת ישרים, פרק יג). הרב קוק כותב שבארץ ישראל לא צריכים כל כך 'להרגיז את הגוף ממנוחתו הטבעית' [אורות ישראל ט, ח. עיין שם].

שאלות לדיון

- לאור דברי ריה"ל, מהו תפקיד הפרישות וההתנזרות?
- מהו היחס הנכון בין ניגון ריקודים ודבוקות, לשאר חלקי עבודת ה'?

נאמר החבר: והתורה האלהית אינה מעבידה אותנו בפרישות, אלא בשווי, וניתנה לכל כח מכחות הנפש והגוף חלקו בצדק בלי הפרזה, פי ההפרזה בלח אחד היא קצור בלח אחר, ומי שנטה ללח התאוה קצר בלח המחשבה, ולהפך, ומי שנטה לנצוח קצר בזולתו. ולפיכך אין ארך הצומות עבודה למי שהוא שפל התאוות, חלוש הגוף, אדרבה, ההנאה היא פאן עמידה כנגד זוהירות, ולא מעוט הפמון עבודה אם יזדמן מן המותר ובנחת, לא תטרידהו קניתו מן החכמה והמעשים הטובים, כל שכן למי שיש לו בני בית ובנים, ושאיפות להוציא הוצאות לשם שמים, אדרבה, הרבוי יותר כזו לו. ובכלל, תורתנו נחלקת בין היראה והאהבה והשמחה, בתקרב אל אלהיה בכל אחת מהן. ואין פניעתה בימי התענית יותר קרובה לה' משמחתה בשבתות ובקנינים טובים, אם היתה שמחתה מתוך מחשבה וכנות הלב. וכמו שהתחננים צריכים למחשבה וכנות הלב, פן השמחה בצוייו ומצותו צריכה למחשבה וכנות הלב, לשמח בעצם המצוה מאהבת המצוה בה, ותראה מה שהאמיר בן, וכאלו אתה אורחו קרוא אל שלחנו וטובו, ותודה על זה בצפון ובגלוי, ואם יעבר בך הרטט אל גבול הנגון והרקוד, משמחתה במצוה ודוקא, יהיה אותו הנגון והרקוד עבודה ודבוקות בינה ובין הענין האלהי.

ואת אלה הדברים גם פן לא הניחה תורתנו מפקרים, אלא מדיקים, מפני שאין ביכלת בשר ודם לחלק את תועלות כחות הנפש והגוף, ולקצב מה שראוי לנו מן המנוחה והפעלה, ושעור כמה תניב הארץ עד שתשבת בשמחה ויובל, וינתן מפנה המעשר, וזולת זה.

יצוה על שביית השבת ושביית המועדים ושביית הארץ, והפל זכר ליציאת מצרים וזכרון למעשה בראשית, מפני ששני הענינים קשורים זה לזה, לפי ששניהם נעשו בחפץ ה' בלבד, לא במקרה ולא בטבע, וכמו שאמר יתעלה: "כי שאל נא לימים ראשנים וגו' השמע עם קול אלהים וגו' או הנסה אלהים" וגו'. והיתה שמירת השבת היא בעצמה הודאה באהות, אבל כאלו היא הודאה בבטוי מעשי, כי מי שמאמין בשבת מפני שבה היתה המנוחה ממעשה בראשית, הרי כבר הודה בחדוש בלי ספק, ואם הודה בחדוש הודה במחדש הפועל יתעלה. ומי שאינו מודה בו יפל בספקות הקדמות, ולא תזך אמונתו לבורא העולם. אם פן בשמירת מצוות השבת יש יותר קרבה אל ה' מאשר בפרישות ובהתנזרות ובהתבודדות.

האיזון השלם בעבודת ה'

הדיוק באיזון כוחות הנפש

האמונה הנרכשת בשמירת השבת

כשיווי - באיזון. קיצור - חיסור. עבודה - עשית רצון ה'. להוציא הוצאות לשם שמים - צדקה ותרומות וכד'. שהאמיר בו - מרומם אותך [על פי דברים כו, יח]. אורחו - של ה'. בצפון - בפנימיות הלב. לחלק את תועלות - לדעת את המינון המדויק והמועיל.

באורים

החבר משלב לסירוגין את האופי של עבודת ה' עם מעלת עם ישראל. אחרי תיאור הטבע האלוהי של ישראל שאינו משתנה אף בגלות, הסביר החבר את עבודת ה' המתאימה לעם כזה, וכעת הוא ממשיך להדגים את הייחודיות של עם ישראל בכל הזמנים. השגחת ה' על ישראל היא רציפה, מאבות האומה דרך השהייה הממושכת בגלות מצרים ועד היישוב הלאומי הראשון בארץ ישראל. בהשגחת ה' על העולם קיים דירוג, גם ביחס לאנושות שבראשה ניצב עם ישראל לדורותיו, וגם ביחס לארצות שבראשן ניצבת ארץ ישראל וירושלים. נוכחות ה' ניכרת באופן גלוי דרך העם הנבחר והארץ הנבחרת, והיא מבטאת את המשמעות של אהבת ה' אותנו. האהבה איננה מופשטת, אלא מוחשית ומעשית, בדרך שבה ה' מנחה את ההיסטוריה של עם ישראל ומאיר את דרכו לאורך הדורות. עם ישראל לא ניכס לעצמו את המעלות המיוחדות ביוזמה אישית שלו. לכן גם הטבע הלאומי והשליחות שלנו בעולם, לא תלויה בבחירתנו, אלא ברצון ה' בלבד. עם ישראל נוצר באופן על טבעי, וכך ה' חקק בו תכונות על טבעיות, עד כדי כך שהוא רואה בנו את הנציגים שלו בעולם, ומתפאר בנו.

הרחבות

1. עליונות הציווי על הספונטניות

כדי שְׁנֹצֵר בְּנִפְשָׁנוּ שֶׁהַתְּחִלָּה מְמַנּוּ, לא מאתנו. לפי דברי ריה"ל עלינו לצייר בנפשנו שהמעשים המקרבים אותנו אל ה' אין מקורם בהיקשנו השכליים כי אם בציווי של ה'. שכל האדם הוא מוגבל, סופי, ואין לו שום יכולת לדעת מהו רצון ה' לולא ה' שמגלה לו מה רצונו.

החבר בעצמו, בהסבר חטא העגל, כותב בעניין זה: "וְחִטָּאָם הָיָה בְּעֵשִׂית צֹרֵחַ אֲשֶׁר נֶאֱסְרָה עֲלֵיהֶם, וְשִׁיחֶסוּ עֲנִין אֱלֹהֵי לְדָבָר שֶׁעָשׂוּ בִּידֵיהֶם וּבְכַחֲרֵתָם מִבְּלֵי צִוִּי ה'... וְלֹא יִמְצָא גְנָאֵי בְּצִוְרוֹת אֲשֶׁר צָנָה הוּא בָּהֶן. כְּפָרוּבִים" [מאמר ראשון, צז]. לפי דבריו, חטא העגל היה בעשיית פסל שלא על פי ציווי ה'. הרי גם לכרובים יש צורת פסל והם מקרבים לאלוה.

זוהי גם הסיבה שהמלך דחה את טענת הפילוסוף. המלך הבין שאת הדרך לעניין האלוהי מתווה ה' בעצמו: "כְּבָר חֲזָקָת דַּעְתִּי בְּמָה שֶׁהָאֲמֵנִי בּוּ וּבְמָה שֶׁרְאִיתִי בְּחִלּוּמֵי, שְׁלֹא יִגְיעַ הָאָדָם אֶל הָעֲנִין הָאֱלֹהִי אֶלָּא בְּדָבָר אֱלֹהֵי, רְצוֹנֵי לִזְמִיר, בְּמַעֲשִׂים שִׁיִּצְנָה בָּהֶם אֱלֹהִים" [אות צח].

לפי דברים יסודיים אלו נוכל גם להבין את חטאם של נדב ואביהוא בהקריבם אש זרה. כך מסביר זאת הרב קוק: "כשהולכים אחרי ההרגשה העליונה של הופעת רוח הקודש, ושל כל חכמה והופעה שבעולם, בלא התקשרות אל התורה ומעשיה בפרטיות, ובמידת המידות הטובות, המשוערות על פיה, הרי זה חטא נדב ואביהו" [אוה"ק ג', עמ' שס].

שאלות לדיון

האם משנה הדבר אם ה'אהבה' התחילה מה' אלינו או ממנו לה'?

לאור דברי ריה"ל, מה הפירוש 'אהבת עולם אהבתנו'?

התרוממות העניין האלוהי בארץ

וְרָאָה אִיר נַעֲשֶׂה הָעֲנָן הָאֱלֹהִי הַקָּשׁוּר בְּאַבְרָהָם, וְאַחַר כֵּן בְּקָהֶל סִגְלָתוֹ וּבְאַרְצָן הַקְּדוּשָׁה, מְנַהֵל אֶת הַדָּבָר מְדַרְגָּה אַחַר מְדַרְגָּה, וְשׁוֹמֵר אֶת הַזֶּרַע כְּדֵי שְׁלֹא יִדַּח מִמֶּנּוּ נִדְּחַ, וּמְנַיֶּחֶם בְּשִׁמּוֹר שְׂבִיבֵימֹת וְהַטּוֹב וְהַפְּזוּרָה שִׁבְיָהֶם, וּמְרַבֵּה אוֹתָם הַרְבּוּי הוּא הַמְּפַלֵּא, עַד שֶׁמַּעֲתִיקֶם וְנוֹטְעֵם בְּאֲדָמָה הַמְּתַאֲיָמָה לְסִגְלָה. וְנִקְרָא "אֱלֹהֵי אַבְרָהָם" וְ"אֱלֹהֵי הָאָרֶץ", כְּמוֹ שֶׁנִּקְרָא "יוֹשֵׁב הַפְּרוּבִים" וְ"יוֹשֵׁב צִיּוֹן" וְ"שׁוֹכֵן יְרוּשָׁלַיִם", דֶּרֶךְ דְּמוּי מִקּוֹמוֹת אֱלֹהֵי לְשִׁמְיָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "הַיֹּשֵׁב בְּשָׁמַיִם", וְלַהֲגִלוֹת אוֹרוֹ בְּאֵלֶּה כְּהִגְלוֹת אוֹרוֹ בְּשָׁמַיִם, אֲבָל בְּמִצְוֵה עִם רְאוּיִים לְקַבֵּל הָאוֹר הַהוּא, וְהוּא מְאַצִּיל אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם, וְנִקְרָא זֶה מִמֶּנּוּ אֶהְבֵּה.

ההתחלה מה', לא מאתנו

וְהוּא אֲשֶׁר נִכְתְּבָה לָנוּ וְחִיבָה עֲלֵינוּ לְהֶאֱמִין בָּהּ וּלְשַׁבַּח וּלְהוֹדוֹת עֲלֶיהָ בְּ"אַהֲבַת עוֹלָם אֶהְבְּתֶנּוּ", כְּדֵי שֶׁנֹּצֵר בְּנִפְשָׁנוּ שֶׁהַתְּחִלָּה מְמַנּוּ, לא מאתנו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּבְרִיאת בְּעֲלֵי הַחַיִּים, לְמַשְׁל, שֶׁהֵם לֹא בְּרָאוּ אֶת עֲצָמָם, אֶלָּא ה' יִצְרָם וְשִׁכְּלָם כְּאֲשֶׁר רָאָה חֲמוֹר הַרְאוּי לְצִוְרָה הַהִיא, כֵּן הָיָה הוּא יִתְעַלָּה הַמְּמַהֵר וְהַמְּתַחֵל לְהוֹצִיאֵנוּ מִמִּצְרַיִם לְהוֹדוֹת לוֹ לְצִבְאוֹת וְהוּא יְהִיָּה לָנוּ לְמֶלֶךְ, כְּמוֹ שֶׁאֲמַר: "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצִאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהוֹדוֹת לְכֶם לְאֱלֹהִים". וְלֹא זֶה בְּלִבְד, כְּבָר אֲמַר גַּם: "יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּהּ אֶתְפָּאֵר".

בשמור שבמקומות - במצרים בארץ גושן. במצוה עם - הקב"ה מתגלה באמצעות חיי האומה הישראלית. והיא - תורת ישראל.

